

Dr Barbara Gołębiowska
Prof. dr hab. Bogdan Klepacki
Katedra Ekonomiki i Organizacji
Gospodarstw Rolniczych SGGW

Wykształcenie rolników jako forma różnicująca sytuację gospodarstw rolniczych

Problematyka znaczenia wiedzy w kształtowaniu sytuacji ekonomicznej wszelkich organizacji, w tym gospodarstw rolniczych, posiada już dość bogatą literaturę. Zainteresowanie nią dotychczas wykazywało dużą zmienność. W ostatnich latach jednak narasta i utrwala się przekonanie, że wiedza jest jednym z głównych źródeł postępu ekonomicznego i społecznego. Kraje wysoko rozwinięte inwestują więc znaczne środki w rozwój nauki (tworzenie wiedzy) oraz edukację (przekazywanie wiedzy).

Szczególne znaczenie wiedzy jako kreatora postępu znalazło odbicie w raportach (początki w latach 90. ubiegłego stulecia) OECD oraz Banku Światowego. W roku 1999 ukazał się raport OECD prezentujący wskaźniki charakteryzujące rozwój gospodarki opartej na wiedzy, znaczenie przemysłów opartych na wiedzy, technologiach informacyjnych i komunikacyjnych, poziom nakładów na naukę i technikę. Inne informacje dotyczyły m.in. umiędzynarodowienia nauki i techniki, efektywności i konkurencyjności gospodarek poszczególnych państw. Stwierdzono, że w poszczególnych krajach, w różnym tempie, następuje wzrost roli tych członów gospodarek, które są w największym stopniu oparte na wiedzy. Analizy pozwalają na kilka stwierdzeń¹.

1. Rozwój przemysłu opartego na wiedzy, sektora usług (finanse, ubezpieczenia, telekomunikacja itd.) jest szybszy od rozwoju całych gospodarek, a więc ich rola w tworzeniu PKB ulega zwiększeniu.
2. W krajach wysoko rozwiniętych udział przemysłów opartych na wiedzy był najwyższy (np. USA, Niemcy) lub zwiększał się najszybciej (np. Korea, Australia, Wielka Brytania, Japonia).

¹ J. Kotyński, *Europejska przestrzeń gospodarcza oparta na wiedzy – od Lizbony do Warszawy*, [w:] *Gospodarka oparta na wiedzy jako wyzwanie dla Polski XXI wieku*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2001.

3. Państwa wysoko rozwinięte przeznaczają coraz więcej środków na kreowanie wiedzy, edukację i szkolenia (zwłaszcza w krajach nordyckich i we Francji). Ocenia się, że inwestycje w wiedzę dorównują inwestycjom w kapitał trwały². Rośnie udział nakładów na badania i rozwój (BiR) w PKB. Przeciętnie w krajach OECD wynosi on około 2,2%, ale np. w 1999 r. w Szwecji sięgnął 3,8%, Finlandii 3,2%, Japonii 3,0%, w USA 2,6% i Czechach 1,3%. Dla porównania, w Polsce wynosił 0,75% PKB, a na Węgrzech 0,68%. Z krajów Unii Europejskiej niski był udział BiR w Grecji (0,5%), Portugalii (0,8%) i Hiszpanii (0,9%). Większość nakładów ponoszą i wyniki badań wykorzystują przedsiębiorstwa prywatne.
4. Rośnie poziom wykształcenia w krajach rozwiniętych. W niektórych państwach odsetek posiadających studia wyższe przekracza nawet 20% ogółu ludzi w wieku 25–64 lat (USA, Holandia)³.
5. Jako najistotniejsze czynniki napędzające rozwój składników gospodarki opartej na wiedzy przyjmuje się Internet i handel elektroniczny. W tym zakresie zdecydowanie przodują: USA, Wielka Brytania i kraje nordyckie.

W kwietniu 2004 roku ukazał się raport Banku Światowego pt.: Ocena gospodarki opartej na wiedzy w Polsce⁴. Jako jego ważniejsze elementy można wskazać następujące:

1. Zgodnie z przyjętą w 2000 roku na dziesięć lat Strategią Lizbońską (jej celem było doprowadzenie do tego, aby Unia Europejska stała się najbardziej dynamiczną i innowacyjną gospodarką opartą na wiedzy na świecie), nakłady na badania i rozwój powinny sięgać 3% PKB, a nie 0,7%, jak to miało miejsce dotychczas.
2. Niezbędne jest utworzenie Narodowego Systemu Innowacji (NSI), obejmującego utworzenie systemu kształcenia ustawicznego, rozwój informatyki i telekomunikacji oraz mechanizmów i otoczenia wspierającego rozwój badań.
3. W Polsce niezbędne jest stworzenie sprzyjającego otoczenia dla biznesu w takich zakresach jak: prawo, finanse, biurokracja, sądownictwo, prawa własności intelektualnej, koszty pozapłacowe pracy itd.
4. Należy stymulować prywatne finansowanie sfery badawczo-rozwojowej; jako przykłady podaje się granty dofinansowujące oraz partnerstwo publicz-

² W roku 1999 w Polsce na 1 mieszkańca na działalność badawczo-rozwojową wydano 6,4 dolara, podczas gdy np. w USA – 892,1, Szwecji – 874,7, Japonii – 747,7, Finlandii – 725,9, Niemczech – 580,2. W naszym rejonie wydatki wynosiły: Czechy – 172,1, Węgry – 77,1, Rosja – 55,1 dolara na osobę.

³ W Polsce w 2002 roku wykształcenie wyższe posiadało 10,2% mieszkańców w wieku 15 i więcej lat.

⁴ *Ocena gospodarki opartej na wiedzy w Polsce. Raport Banku Światowego. 2004*, http://www.kbn.gov.pl/wyniki_raportu_banku_swiatowego.html

noprawne. Potrzebne jest ułatwienie wejścia na giełdę małych przedsiębiorstw.

5. Niezbędne są zmiany w szkolnictwie, zwłaszcza wyższym, do zarządzania którym powinni być dopuszczeni przedstawiciele biznesu.
6. Nie dojdzie do rozwoju gospodarki opartej na wiedzy bez rozwoju informatyki i telekomunikacji. Potrzebne są w tym względzie zmiany, aby dostosować system w Polsce do norm obowiązujących w Unii Europejskiej.

Działem gospodarki, w którym rola wiedzy na poziomie przedsiębiorstwa jest niebywale ważna jest rolnictwo. Rolnik musi bowiem podejmować wiele decyzji każdego dnia i to decyzji dotyczących najbardziej skomplikowanych przedmiotów pracy, jakimi są organizmy żywe (rośliny, zwierzęta). W opracowaniu przedstawiamy wyniki badań nad wpływem jednej z cech wskazujących na potencjalne zróżnicowanie poziomu wiedzy, to jest wykształcenia rolników, na wyniki ekonomiczne oraz skalę inwestowania. Autorzy mają świadomość, że samo wykształcenie nie jest dostateczną charakterystyką posiadanej wiedzy, jednak materiał empiryczny, który został wykorzystany w opracowaniu nie pozwalał na bardziej precyzyjne ujęcie tego zagadnienia.

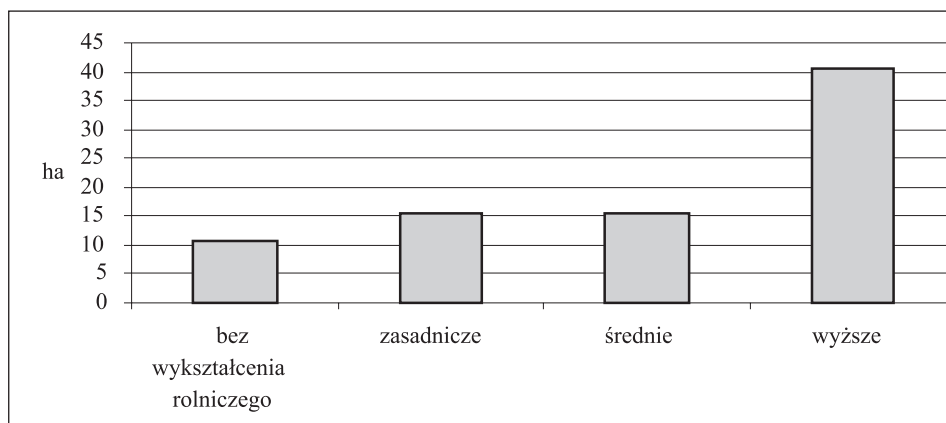
Celem badań było uchwycenie kierunku oddziaływania faktu posiadania określonego wykształcenia przez głównego użytkownika gospodarstwa na jego zasoby, wyniki ekonomiczne oraz skalę i kierunki inwestowania.

Badania przeprowadzono w 263 gospodarstwach, które w latach 1990–2001 prowadziły zapisy rachunkowe dla potrzeb IERiGŻ. Do analizy przyjęto jednak gospodarstwa prowadzone przez rolników o zróżnicowanym wykształceniu w 2001 roku. Wydzielono grupy rolników posiadających wykształcenie rolnicze oraz nierolnicze. W ramach grupy z wykształceniem rolniczym wyłoniono kilka subgroup, takich jak wykształcenie podstawowe, średnie i wyższe.

W zależności od posiadanego wykształcenia kierowników, zróżnicowana była powierzchnia badanych gospodarstw (rysunek 1). Zdecydowanie najniższą średnią powierzchnią UR posiadały gospodarstwa kierowane przez rolników bez przygotowania rolniczego (około 10 ha UR). Największe gospodarstwa posiadali natomiast rolnicy z wykształceniem wyższym rolniczym (powyżej 40 ha UR).

Na wielkość uzyskiwanej produkcji w gospodarstwie ma wpływ wiele czynników. Można tu zaliczyć między innymi wielkość posiadanego majątku, jak również poniesione nakłady w skali całego gospodarstwa i w przeliczeniu na 1 ha UR (obrazujące intensywność produkcji). W badanych gospodarstwach wystąpiło znaczne zróżnicowanie wartości majątku oraz intensywności produkcji w zależności od posiadanego wykształcenia przez rolników (tab. 1).

Większa wartość majątku związana była z wyższym poziomem wykształcenia. Wyższe były także nakłady na gospodarstwo. W przeliczeniu na 1 ha UR sytuacja była bardziej zróżnicowana.

Rysunek 1. Powierzchnia UR w gospodarstwach w zależności od wykształcenia ich kierowników.

Źródło: Badania własne.

Tabela 1

Wartość majątku i nakładów w badanych gospodarstwach

Wyszczególnienie	Wykształcenie			
	nierolnicze	zasadnicze rolnicze	średnie rolnicze	wyższe rolnicze
Wartość majątku [zł]	110 140	127 658	163 993	272 880
Nakłady na gospodarstwo [zł]	25 290	33 561	38 395	69 875
Nakłady na 1 ha UR [zł/ha]	2 329	2 160	2 481	1 715

Źródło: Jak na rysunku 1.

Najwyższą intensywnością produkcji charakteryzowały się gospodarstwa rolników z wykształceniem średnim, w gospodarstwach rolników z wyższym wykształceniem zanotowano najniższą intensywność produkcji.

Konsekwencją ponoszonych nakładów jest określona wielkość i wartość produkcji, jak również uzyskiwane dochody. W tabeli 2 przedstawiono wartość produkcji towarowej w badanych gospodarstwach, a także dochody, zarówno z gospodarstwa rolniczego, jak też dodatkowo uwzględniono dochody z działalności pozarolniczej.

Tabela 2

Wyniki produkcyjne i ekonomiczne w badanych gospodarstwach

Wyszczególnienie	Wyniki uzyskiwane przez rolników z wykształceniem:			
	nierolniczym	zasadniczym rolniczym	średnim rolniczym	wyższym rolniczym
Produkcja towarowa [zł]	28 900	44 600	51 680	124 500
Produkcja towarowa na 1 ha UR [zł]	2 661	2 871	3 340	3 056
Dochód rolniczy [zł]	14 600	22 780	25 860	60 900
Dochód rolniczy na 1 ha UR [zł]	1 345	1 466	1 670	1 495
Dochód osobisty [zł]	31 370	36 640	42 100	83 900

Źródło: Jak na rysunku 1.

Osiągane wyniki wskazują, iż sytuacja rolników lepiej wykształconych była pod tym względem korzystniejsza. Świadczy o tym zarówno wartość produkcji towarowej uzyskiwanej w gospodarstwach oraz z 1 ha UR, jak również osiągnięte dochody. Interesujące jest również to, iż rolnicy z wykształceniem wyższym rolniczym mimo osiągniętych najwyższych dochodów z gospodarstwa rolniczego uzyskiwali także najwyższe dochody spoza gospodarstwa.

O szansach rozwojowych gospodarstw w znacznym stopniu decydują podjęte inwestycje produkcyjne. Dowodzą one, że dane gospodarstwo powiększa swoje środki trwałe, które z kolei przyczyniają się do zwiększenia jego potencjału w przyszłości. Udział rolników, którzy dokonali inwestycji w gospodarstwach oraz ich kierunki przedstawiamy w tabeli 3 i na rysunku 2.

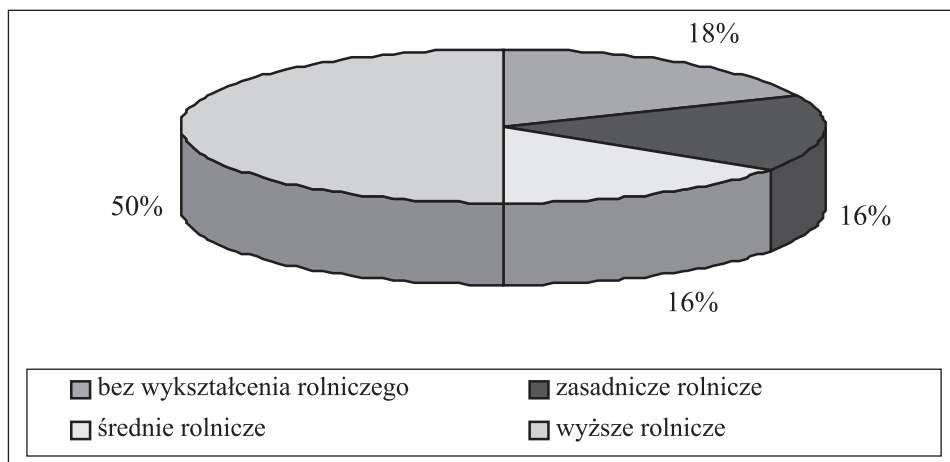
Tabela 3

Udział gospodarstw, które dokonały inwestycji w zależności od posiadanego wykształcenia ich kierowników

Rodzaj inwestycji	Udział rolników inwestujących z wykształceniem [%]:			
	nierolniczym	zasadniczym rolniczym	średnim rolniczym	wyższym rolniczym
Ziemia	1,5	25,4	14,2	80,4
Budynki i budowle	78,3	19,7	26,3	4,5
Maszyny i pojazdy gospodarcze	17,7	50,1	53,1	14,6
Stado podstawowe	2,1	3,4	2,2	0,3
Inne produkcyjne	0,4	1,4	4,2	0,2

Źródło: Jak na rysunku 1.

W gospodarstwach, w których kierownicy nie posiadali wykształcenia rolniczego największy nacisk kładziono na inwestycje w budynki u budowę, następnie w pojazdy i maszyny. Bardziej więc dbano o rozwój gospodarstwa domowego niż produkcyjnego. Natomiast rolnicy z wykształceniem zasadniczym i średnim inwestowali głównie w maszyny i pojazdy gospodarcze. Grupa rolników z wykształceniem wyższym natomiast najbardziej dbała o powiększanie gospodarstwa. Inwestycje w ziemię stanowiły w tych gospodarstwach ponad 80% wydatków inwestycyjnych.

Rysunek 2. Udział rolników w zależności od posiadanego wykształcenia w wartości inwestycji.

Źródło: Jak na rysunku 1.

Zdecydowanie największy udział w podejmowanych inwestycjach zajmowały gospodarstwa rolników z wykształceniem wyższym (50%), pozostałe grupy inwestowały na podobnym poziomie.

WNIOSKI

Przeprowadzone badania nie wyczerpują całości złożonych zagadnień związanych ze znaczeniem wiedzy, w tym wykształcenia, w kształtowaniu wyników ekonomicznych gospodarstw. Pozwalają jednak na wyciągnięcie kilku wniosków o charakterze rozpoznawczym.

1. Zaprezentowane badania wskazują, że w przypadku rolników z wykształceniem rolniczym w miarę wzrostu jego poziomu zwiększał się zasób ziemi, a także poprawiała się sytuacja ekonomiczna rodzin rolniczych. Ciekawe jest,

że poziom intensywności nie był najwyższy, jednak wyniki ekonomiczne były korzystne. Świadczy to o lepszych umiejętnościach wykorzystania nakładów.

2. W przypadku rolników bez wykształcenia rolniczego preferowana była produkcja wysoko intensywna, zaś powierzchnia gospodarstwa nie była czynnikiem najważniejszym. Świadczy to o tym, że poszukiwali oni kierunków produkcji intensywnych, ale też i wysoko dochodowych. Rolnicy z tych gospodarstw największy nacisk kładli na inwestycje w budynki i budowle. Ogólnie można stwierdzić, że w analizowanych grupach gospodarstw wyraźnie widoczny był wpływ wykształcenia na ich sytuację ekonomiczną.
3. Polska, w tym także rolnictwo skazane są na wdrażanie gospodarki opartej na wiedzy. Wiedza stała się bowiem głównym czynnikiem rzutującym na tempo postępu ekonomicznego i społecznego na świecie. Państwa, które tego czynnika nie wykorzystają skazują się na marginalizację, osłabienie pozycji międzynarodowej. Oznacza to, że w Polsce powinny wzrosnąć nakłady na wszystkie te działania, które innowacyjność gospodarki wzmocnią.
4. Jednym z podstawowych źródeł wiedzy i miejscem kształtowania postaw ludzi jest szkoła. Wykształcenie jest więc ważnym wyróżnikiem potencjalnych umiejętności ludzi. Powinno ono mieć charakter permanentny i to nie tylko w mieście, ale także, a może przede wszystkim w terenach wiejskich, obejmując również rolników.

LITERATURA

- Klepacki B., *Gospodarka oparta na wiedzy jako szansa rozwojowa Polski*, „Wieś Jutra”, 2003, nr 1(54).
- Kotyński J., *Europejska przestrzeń gospodarcza oparta na wiedzy – od Lizbony do Warszawy*, [w:] *Gospodarka oparta na wiedzy jako wyzwanie dla Polski XXI wieku*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2001.
- Ocena gospodarki opartej na wiedzy w Polsce. Raport Banku Światowego. 2004*, http://www.kbn.gov.pl/wyniki_raportu_banku_swiatowego.html
- OECD Science, Technology and Industry Scoreboard 1999. Benchmarking Rocznic Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, GUS 2003.

Farmer's Education Level as a Reason of Farm Economic Differentiation

Summary

In the paper an importance of knowledge in establish of economic farms situation has been presented. The research showed results of impact of farmers education on economic, production effects received by farmers and on the scale of production. It was stated that generally was sharply observed impact of farmers education level on theirs economic results.